

КОНОТОП - ПОВІТОВЕ МІСТО.

В кінці XIX століття на Чернігівщині йшов активний розвиток промисловості. Будівництво залізниць, цукроваріння, машинобудування. Але Чернігівщина залишалась і великим аграрним краєм. З підручників історії відомо, що після ліквідації Малоросійської губернії було утворено Полтавську і Чернігівську губернії. Адміністративне Конотопський повіт входив до складу Чернігівської губернії. Губернією управляв призначенні) царем генерал-губернатор. Управління повітами здійснювалось через губернські присутствія (управління), їх було більше десяти. Наприклад, Чернігівське губернське присутствіє було створене відповідно до - «Положення про земських начальників» (1889), було змішаною адміністративно-судовою установою і займалося наглядом за діяльністю повітових з'їздів, земських начальників, волосних і сільських управлінь. Губернське у селянських справах присутствіє керувало мировими посередниками та повітовими у селянських справах присутствіями. Конотопський повіт входив також до Чернігівської єпархії. На той час в єпархії знаходилось 1081 церков (з них у сільській місцевості 834), три повітових духовних училища, Чернігівська духовна семінарія.

Конотоп був повітовим містом до 1923. В кінці XIX - на початку XX століття наше місто складалось умовно з двох частин: старе місто, де знаходились органи повітового і земського самоуправління (нині це площа Конотопських дивізій і її округу) і залізничний район, де були збудовані промислові майстерні, училище, вокзал, школи для робітничої молоді, лікарня. З'єднувало ці частини міста Соснівське шосе. В місті діяло декілька цегельних заводів, пивоварний завод, будувався машинобудівний завод, який працював на котловому обладнанні (майбутній КЕМЗ). В окрузі Конотопа працювало декілька цукроварних заводів, знаходилась велика кількість водяних млинів. В місті знаходилось повітове начальство. Виконавчим органом повітових земських зборів була управа. Земська управа «дала освітою, охороною; здоров'я, будівництвом шляхів. Земська управа відправляла також земські повинності, які поділились на грошові і натуральні. До грошових належало: утримання - поліції, шкіл, лікарень; натуральними були: лагодження шляхів, утримання пошти, ремонт земських будівель і квартир. Земством утримувались повітові училища (неповні середні школи) і земські школи (загальноосвітні). Діяльність земської повітової управи, її зібрання весь час протоколювались і навіть видавались окремими журналами. В Чернігові видавалась газета «Черниговские губернские новости», де постійно друкувалась інформація про діяльність і самоуправління земств. Друкувались фінансові звіти, сповіщалося про перспективи розвитку краю. В журналах земського повітового зібрання за 1872-1875 рр. є дуже багато цікавої інформації про діяльність земської управи. Давайте розглянемо кошторис земських витрат по Конотопському повіту на 1875 рік, зберігаючи текст в оригіналі: «Потребности уездных денежных повинностей: Часть 1-я, §1, 2. Расходы обязательные - 7350 р., §3. Потребности, возложенные на земство по особнным постановлениям - 2500 р., §4. Содержание судебных мировых учреждений - 13325 р., часть 2-я. 1. Содержание земской управы, земских зданий и непредвиденные надобности 9047 р. 59 коп. 2. Народное образование - 3600 р, 3. Медицинская часть - 15.808Ір 69 коп. На вознаграждение за квартирную повинность гражданских чинов - 1000 р. 5. На губернские земские потребности - 6088 р. Всего... 58,719 р. 28 коп.».

Кошторис дає можливість сучасному Читачеві уявити діяльність міської земської управи і по її витратах визначити напрямки діяльності. Кошторисом передбачались також витрати на оренду приміщень у міщан під різні установи. Так, на помещение и содержание рекрутского присутствия» виділялось 60 рублів на рік, а на «наем домов для станowych приставов» -150 р. Кошторисом передбачались навіть кошти на відрядження «мировым посредникам за время исполнения ими обязанностей» - 200 р. Обов'язком повітового земського зібрання було також вибирання почесного мирового судді. Конфліктних справ у повіті виникало чимало, тому для їх вирішення і існував мировий суд.

Звернемось до «Журналов земского уездного собрания 1872-55 гг.». В вересні 1872 на посаду мирового судді було висунуто 26 кандидатів, це були знані в Конотопі і в Чернігівській губернії люди. Серед них ми знаходимо чотирьох братів Кандиб, троє з них - рідні: «надворный советник Александр Григорьевич Кандыба, поручик Николай Григорьевич Кандыба, губернский секретарь Даниил Григорьевич Кандыба»-, і двоюрідний їх брат - «статский советник Андрей Андреевич Кандыба». В списку кандидатів знаходяться «Колежский ассессор Александр Матвеевич Лазаревский» - відомий історик Лівобережної України, і «подпоручик Яков Иванович Костенецкий». Доречі, Олександр Матвійович Лазаревський виконував обов'язки «мирового посрединка в Конотопском уезде»- в 1872-1874. Як уже згадувалось, однією із важливих функцій земської управи було збір податків до державної казни. До списку платників податків земської управи було занесено: «простых маслобоен - 168, ветряных мельниц - 115, свечных заводов - 1, салотопленных - 2, водяных мельниц - 6, торговых лавок - 94» і багато інших дрібних підприємств. Загальний прибуток перелічених підприємств за рік становив 43516 руб.

Медицина і освіта знаходились, якщо застосувати сучасний вислів, на місцевому бюджеті. З розвитком науки і промисловості зростала потреба і в освічених людях. Тому освіті знаходилась постійно в полі зору земської управи. Використовуючи документи Конотопської земської управи, наведемо ще один приклад, йдеться питання про освіту в повіті: «...На народное образование, управа внесла против прежних смет более на 1900 р. с увеличением земских средств на народное образование, управа полагает полезным открыть в наиболее населенных местностях уезда исключительно земские училища, полагая организовать с следующею затратою от земства: а) 100 руб. на наем помещений для училища..., б) на жалование учителю при 50 и более учениках - 300 руб., на жалование законоучителю из местных священников - 40 руб., на наем сторожа - 80 руб..., если собранию угодно будет согласиться с такими предложениями управи и утвердить внесенную в смету сумму 3000 руб., то в 1873 году можна будет открыть 5 училищ...». Земське зібрання дуже уважно вивчаючи статті кошторису, не завжди погоджувалось з запропонованими пропозиціями, але ж все-таки потроху виділяло кошти на розвиток освіти на Конотопщині. Земська управа виконувала багато різних функцій по місцевому самоврядуванню, але завжди керувалась документами і постановами губернського начальства. В статті розглянуті приклади адміністративного поділу Лівобережної У країв» на губернії і повіли. Треба додати, що Конотопський повіт був великий за площею і кількістю населення і тому він ще розподілявся на волості. Тут також знаходилась своя виборна адміністрація. У 1878-79 з ініціативи Чернігівської губернії відбувались наради і

з'їзди земських діячів, де розглядались питання ефективного самоврядування на містах.

Конотоп початку ХХ століття було одним із найбільш розвинутих міських центрів Чернігівщини. Його розвитку сприяло багато факторів: географічне розташування, природні умови, зростання промисловості, наявність залізниці. «Накануне первой мировой войны в городе проживало 24 тис. человек. Работали мужская и женская гимназии, железнодорожное и коммерческое училища, более десяти начальных учебных заведений». г.Конотоп. Путеводитель 1982 г. Харьков изд. «Прапор». На той час на Чернігівщині було мало таких міст, як Конотоп. Якщо уважно розглянути старі плани, то можна помітити, що архітектурне планування ставило за мету упорядкування цивільних забудов міста і придання йому більш-менш європейського вигляду. На плані 1803, затвердженому царем Олександром І, передбачалось: центр міста розташувати на нинішній площі Конотопських дивізій, тобто там, де зараз знаходиться дитяча спортивна школа (кінотеатр ім. Воронцова). Всі адміністративні будівлі планувалось розмістити на Ярмарковій площі. Вулиці поділялись на квартали і повинні були бути прямими. Велика увага приділялась обладнанню парків і набережної частини річки Єзуч. Річка розділяла місто на дві частини міську і загребельську. Район Загребелля також був внесений до плану з чіткими вимогами до забудови. Місто планувалось розвивати в сторону Сарнавщини і Вирівки. Але плани, затверджені Його Імператорською Величністю, не були втілені в життя конотопцями. Причиною невиконання цих вимог стало будівництво залізничної колії, яка пролягла поряд з містом в 1867-1870. Тут за невеликий термін виникли залізничні майстерні, паровозне депо, вокзал. Окраїни Конотопа забудовувались житловими бараками для робітників, трохи пізніше була збудована лікарня. Багато людей з старої частини міста влаштовувалась на роботу на залізниці. Таким чином, будівництво в місті змінило напрямок і вулиці почали витягуватись в бік промислової зони, тобто до залізниці. «Для городов Украины были характерны все противоречия, свойственные капиталистическому городу вообще - контраст между парадным благоустроенным центром и бедными запущенными рабочими окраинами, бесплановость и хищническое использование городских земель, в результате чего лучшие по санитарно - гигиеническим и природным условиям территории застраивались складами, предприятиями, подъездными путями». («История искусства народов СССР», том 6, стр. 228. Изобразительное искусство. Москва. 1981 г.)

На річці Єзуч, де планувалось влаштувати набережну для відпочинку людей міста, почав розростатись механічний завод з паровими двигунами - нинішній завод КЕМЗ. Розвиток промисловості брав своє. Але від цього і почало вигравати місто. Почали з'являться добротні будинки міщан, приватні магазини, майстерні, харчевні. Змінювався і тип самої будівлі в місті. Ремісники, які займались виробничою діяльністю на своїй садибі, будували дім з урахуванням напрямку своєї діяльності. Конотоп був містом торговим. «Торговлей в городах занимались как представители основных городских сословий - мещане и купцы, так и разбогатевшие крестьяне, перебравшиеся в город. При этом усадьбы занимавшихся торговым делом людей различались прежде всего не по их сословной принадлежности, а по достатку или капиталу, которым они располагали. Так на всех подобных усадьбах, наряду с жильем семьи, были помещения для хранения товаров и место, где собственно проходила торговля. Преуспевающий торговец, будь то купец, мещанин или крестьянин, строил себе

двухэтажный дом (подчас не один), очень часто комбинированный: нижний этаж из камня, верхний - из дерева, иногда целиком кирпичный. Магазины или лавки располагались на первом этаже такого дома...». («Город и народные традиции русских». Москва «Наука». 1989 г. стр. 62.)

Головною торговою вулицею була Гоголівська. Тут розмішувались численні приватні магазини і майстерні. В 1904 було збудовано декілька двоповерхових будівель, які по справжньому прикрасили вулицю. Гоголівська, пізніше - Роменська (зараз проспект Леніна) брала свій початок від Соборної площі (нині СШ № 2), Це була головна вулиця міста. На ній в кінці XIX ст. була збудована Успенсько-Троїцька церква, яка стала справжньою окрасою міста. Частина цієї вулиці називали Невським проспектом, можливо, за аналогом з Петербургом, який мав проспект з такою ж назвою. Можливо назва була пов'язана з церквою Олександра Невського, яка була збудована в вокзальному районі, проспект мав напрямок до цієї церкви, а Соборну площу прикрашав собор Різдва Богородиці, тут розмішався також, міський сад. Від Соборної площі відходили вулиці Соборна, яка вела до Ярмаркової площі, Олександрівська, де знаходилося міське училище (зараз музична школа) і Сарнавська вулиця в напрямку до Сарнавщини. На Ярмарковій площі розташовувались міське казначейство і поліцейська управа. Гоголівська вулиця була діловою візиткою міста. Тут були пошта, чоловіча гімназія, Невський комерційний банк, Російсько-Азіатський банк.

З вокзальним районом місто з'єднувалось Соснівською вулицею, яка на той час була справжнім витвором інженерного будівництва. Враховуючи, що в літній період, після дощів, по ній неможливо було проїхати ні проїхати, ні пройти, для пішоходів був збудований насип, який укріплювався гравієм і піском, був огорожений дерев'яними стовбняками, де неможливо було проїхати підводою. Трохи пізніше Соснівське шосе стало забудовуватись приватним житлом, як з боку міста, так і від залізничного району. Так утворився нинішній проспект Миру. Місто Конотоп мало свій чудовий двоповерховий залізничний вокзал з високими платформами. Таких вокзальних будівель на Курсько-Київській залізниці були одиниці..

Завдяки діям міської думи і земства центр Конотопа став виглядати як місто, але на окраїнах домінував сільський тип забудови "хати". З 1891 почалось укріплення проїжджих частин вулиць каменем. Першою була вимощена вулиця Луганська (Роменська). До 1903 були укріплені каменем вулиці Роменська, Путивльська, Невський проспект, Царська і Соснівська дороги. Таким чином, до 1914 року були реконструйовані майже всі центральні вулиці міст. В 1909 по проекту інженера Якубовича був збудований перший балочний залізобетонний міст через р. Липку біля пивного заводу. З 1908 почалась вирішуватись проблема з освітленням вулиць. Спочатку це були гасо - калільні фонарі. В 1914 коли збудували першу електростанцію, то центральна частина міста освітлювалась електричними світильниками. Електрифікація міста коштувала міській думі 60 тис. карбованців. В 1908 в місті почали будувати перші лінії телефонного зв'язку. Телефони були установлені в адміністративних приміщеннях, трохи пізніше, телефонним зв'язком стали користуватись заможні конотопчани.

Перший водопровід було закладено у 1913. Воду до нього подавали з бурових колодязів. Цей водопровід виконував господарські та протипожежні функції. Звичайно, вода подавалась по трубах завдяки механічним двигунам. Згодом був

збудований замкнутий водопровід в центральній частині міста. Насосна станція розміщувалась на Низовій площі, а водозбірна вежа на Ярмарковій.

В1913 по проханню міської земської управи було здійснене об'єднання приміського селища ст. Конотоп з центральною частиною міста. Таким чином, місто було розширене майже в двічі. Завдяки активному містобудуванню, Конотоп став виглядати як невеличке містечко європейського типу.

Працюючи над матеріалами до книги, я ставив за мету ознайомлення читачів з історичним минулим, рідного краю. Подаючи в стислому вигляді факти і історичні події, вказуючи на письмові джерела, дотримуючись хронологічного порядку в історичному нарисі, зроблена спроба викладення історії міста та його округи до 1914 року.. Майбутні дослідники історичної минувшини Конотопського краю матимуть змогу більш детально і докладніше вивчити і опрацювати нові матеріали з історії Конотопа. **Ця невеличка за об'ємом книга допоможе їм вільно орієнтуватись у великій кількості печатних матеріалів, які знаходяться у різноманітних книгах, часописах, газетах.**